

ELS ROLS SEXUALS EN EL LLENGUATGE DE LES FALLES

Francesc Palop Jonquieres

*Universitat de València***I**ntroducció

Aquest treball versa sobre els resultats actual d'una investigació que vaig dur a terme amb els alumnes de l'Escola de Graduats Socials de València. Espere, al final de la lectura d'aquestes pàgines, haver convençut el lector que, tot i la seua provisionalitat, val la pena avançar la publicació de les nostres troballes i incògnites actuals.

El nostre punt de partida és el doble discurs present en la nostra societat respecte de la igualtat de drets de la dona. El primer d'aquests discursos és el típic de les convencions igualitàries respecte del sexe, assumit en amplis àmbits de la nostra vida social i laboral, per exemple, en l'administració de l'estat, la universitat o la major part dels mitjans de comunicació. Segons aquest discurs, homes i dones tenim els mateixos drets i en cap cas ningú no ha de ser discriminat per raons de sexe. D'acord amb això, en les ofertes públiques d'ocupació, i probablement també en algunes de les privades, que es realitzen en els darrers anys no podem observar cap discriminació. Home o dona, qualsevol aspirant depèn únicament dels seus mèrits o el seu rendiment.

Però no és or tot el que lluu. Fixem-nos per exemple en qualsevol anuari estadístic dels últims anys i, en concret, en l'apartat en què se'ns descriuen les xifres de la població activa. Tinc ara a l'abast l'*Anuari estadístic de la Comunitat Valenciana 1985*, publicat per la Generalitat Valenciana. En la pàgina 89 apareix l'epígraf 2.1. Població activa, acompanyat d'una nota a peu de pàgina que indica: "A partir del primer trimestre de 1979 s'inclou la població major de 16 anys, d'acord amb l'Estatut dels Treballadors fins a la data actual. El col·lectiu investigat abraçava la població entre 14 i 65 anys". En la pàgina

següent hi ha l'epígraf 2.1.2. Estructura de la població activa per sexes, en què podem constatar que per a la Comunitat Valenciana aquesta població activa es compon d'un 69,2 % d'homes i un 30,8 % de dones; pel que fa a Espanya, els percentatges són del 69,3 % i el 30,7 %. Si comparem aquestes dades amb les de les respectives piràmides de població, observarem que dues terceres parts de les dones han sigut escamotejades de l'estadística laboral sense cap explicació i fent servir una doble definició població activa / població en edat de treballar, que, tanmateix, no s'explica. Aquest discurs mixtificador que fa desaparèixer les dones de manera massiva de l'estadística de població activa és el que volíem trobar al carrer. Vam decidir investigar-lo en el llenguatge de les falles.

Les falles són un mitjà, un mitjà crític i satíric, que condemna a la foguera determinats vicis de la nostra societat. La nostra hipòtesi va ser que hi podíem trobar algunes claus per a entendre aquest segon discurs que està en la base dels nostres comportaments masculistes. Vam concebre la investigació buscant en els monuments fallers les figures masculines i femenines. Per a això vam idear un qüestionari amb dues parts. La primera consistia en recomptes numèrics dels personatges que apareixien en les falles analitzades. A més, en cada monument seleccionàvem cinc personatges masculins o femenins, els quals classificàvem d'acord amb la presència o l'absència de determinades característiques d'una llista tancada que contenia especificacions sobre els rols laborals presentats, trets físics (gras, escarransit...) i trets morals (sexy, calent...). A més, en cadascuna de les falles analitzades havíem d'aportar l'argument expressat pel conjunt del monument.

La selecció de falles objecte d'anàlisi no va obeir a criteris d'un mostreig estricte.

Les instruccions que vaig donar als meus alumnes eren les d'analitzar una falla, la que volgueren, confiant que al final disposaríem d'un nombre suficient de qüestionaris per a fer qualsevol selecció per quotes estrictament representativa tant del conjunt dels monuments de l'any 1991 com d'alguns dels subconjunts que teòricament poden ser inferits *a priori* de qualsevol classificació de les falles que s'intente. Hi ha falles a València i també en molts dels municipis de la província. La Junta Central Fallera classifica els monuments en diverses categories (especial, primera, segona...) amb criteris propis. També es poden dividir atenent el barri en què es planten, la procedència de la població... Tot això dóna com a resultat la possibilitat d'ajustar diferents tipus de quotes i, en conseqüència, traure conclusions sobre variacions del llenguatge faller.

Els resultats que presentem en aquest article ens permeten avançar conclusions respecte d'aquest llenguatge, tal com expliquem en les notes tècniques que adjuntem al final. La nostra hipòtesi és que hi ha un discurs faller perfectament identificable, independentment que un aprofundiment major de la nostra anàlisi puga detectar-hi parlars o dialectes particulars.

Fem servir l'expressió *llenguatge faller* per a referir-nos al conjunt d'expressions significatives que apareixen en les falles. *Discurs faller* respondria a una concreció major sobre un parlar concret expressat en un conjunt definit d'aquests monuments. Aquest llenguatge és mixt pel que fa als elements expressius. En part, consisteix en la representació plàstica de determinades escenes o personatges amb tècniques d'escultura i pintura. A més, aquestes escenes solen estar explicades per llegendes escrites en el mateix monument, les quals glossen la imatge que es proposa. Cada falla té una escena superior i unes quantes en la base que solen desenvolupar aspectes específics del tema a què es refereix. Tenen també un títol o lema (*Els vicis, La política...*) que expressen la intenció comunicativa de l'artista, qui desplega el

seu discurs en les escenes descrites. A més, estan explicades en forma de text en el llibret, generalment encarregat a un especialista, la majoria de les ocasions escrit en vers i en valencià. Contenen, per tant, elements disjunts, els quals fan complicada l'anàlisi. A fi d'obviar aquesta dificultat, en aquest treball prenem la falla com una història que s'articula per mitjà de les diferents escenes i que planteja un relat en què són pertinents tots els elements presents en el monument. En el fons, amb aquesta tècnica acabem reduint a discurs els elements plàstics. Amb tot, al final d'aquest treball sorgeix la hipòtesi que aquests elements, a través de l'ús continu i repetit, han conformat un sistema de signes que permet entendre el sentit cultural de cada falla sense ambigüitats ni malentesos. Aquest sistema de signes reduplica el del llenguatge ordinari i constitueix el llenguatge propi de les falles a què ens referim.

Ja hem explicat que la nostra curiositat va sorgir dels papers sexuals i en aquest tema se centrava la nostra enquesta a les falles del 1991. Vam encertar la tecla. Analitzarem 56 falles de les aproximadament 700 que es planten a València i els voltants. El nostre recompte dels personatges que hi apareixien donava un total de 1.173, d'aquests 520 eren ninots masculins i 314, femenins. La proporció es correspon quasi exactament amb la de la nostra població activa. Igual que els anuaris estadístics, les falles també parlen del món dels homes i menys de la societat total.

Els homes també desenvolupen potencialment en aquest món descrit qualsevol paper social o professional. Els papers de polític, empresari, secretari, aristòcrata, manador, inspector d'hisenda o de sanitat, eclesiàstic o llaurador, són l'any 1991 papers masculins; això significa que la seua aparició masculina es dóna en percentatges superiors a la distribució general de ninots masculins i femenins. Són papers femenins: actriu fallera, mestressa de casa, sogra, turista o *sex symbol*. Apareixien distribuïts normalment d'acord amb el percentatge de dos ninots masculins

per un femení els papers de treballador, personatge històric, milionari, artista, captaire o ciutadà anònim.¹

La falla és un reflex del món i aquest resultat ens va posar en la pista que el món de què parlen és aquell en què els homes tenen els papers principals i els rols femenins estan en funció d'aquesta prevalença masculina. Tot i això, la neutralitat de les xifres desvelava una percepció evident, però que passa desapercibuda amb facilitat: quasi una tercera part dels ninots en les falles del 1991 no són humans. Animals, deus, fades, fantasmes, centaures o herois de les mitologies més diverses es barregen amb els personatges del món quotidià. Això constitueix un discurs complex que es va convertir des de les primeres sessions d'anàlisi dels nostres resultats en una nova incògnita. I sense aclarir aquesta incògnita, totes les nostres conclusions respecte dels rols sexuals esdevenien parcials i incompletes.

Això ens va dur a reformular el treball per a l'any 92. Així, pretenem estudiar les falles com un mitjà (Pérez de Guzmán 1990), que a través de la seua història ha establert un llenguatge propi, la determinació del qual s'ha convertit en un dels nostres objectius, que aparentment inclou elements en el seu codi que inscriuen la sàtira del món quotidià que presenten en un primer nivell d'un discurs global sobre el sentit de la vida de l'home o la cultura.

1.-El llenguatge de les falles (o el combustible de la foguera)

Vam aplicar a la nostra enquesta de l'any 1992 la tècnica d'anàlisi elaborada per Lévi-Strauss² en les seues *Mitològiques* per la seua idoneïtat. Així, vam formular l'explicació següent de les falles d'aquell any.

Un sàtir que representa el poder i la bruixa porqueria destrueixen l'arbre que representa la natura al coronament de la falla de Na Jordana. La mateixa figura de l'arbre,

en aquesta ocasió l'arbre de la vida, és conduit a l'extinció per dos galls de baralla que representen les nostres lluites dalt del monument de la plaça de la Mercé. A la plaça del Pilar, la figura que defalleix davall el pes d'un enorme tigre depredador, empresari salvatge i defraudador, és un elefant que representa Espanya, muntat per un honorat i escanyolit faquir, armat amb una canya de la qual penja un cacau amb què pretén motivar l'eixancat paquiderm, que porta damunt un sumptuós i pesant palanquí que representa Hisenda, que ha eixit a caçar el tigre, però que únicament li serveix de peanya.

Les transformacions arbre de la natura = arbre de la vida = Espanya o sàtir = bruixa = elit del poder, la que representem com porqueria = galls de baralla = elit de la guerra i la competència = tigre empresari defraudador muntat sobre Hisenda, es justifiquen perquè ocupen un espai semblant en el conjunt de les connotacions posades en joc i són, si això és possible, més evidents en la representació gràfica dels monuments.

La figura principal de la falla de la Rambleta de Catarroja és un altre sàtir, de nou el poder, que viola una bella jove nua, la democràcia, damunt d'un enorme cranc del qual tiren dos llauradors gegantins. Les llegendes expliquen que no aconsegueixen fer-lo avançar. És la representació del millor del poble i la utilitat i inutilitat del seu treball. Davall el cranc, un ancià milionari, verd i lúbric, acapara diners, poder i dones, joves, atractives i calentes.

Són motius representats per diverses transformacions: altres voltes l'acaparador és un moro ric amb el seu harem o un personatge envanit i ben vestit que porta dues bosses beneïdes pel signe del dòlar, bosses que en altres falles són portades per fantasmes o substitueixen els genitals masculins en el moro del monument de Lluís Oliag-Mariola-Granada. La recurrència dels motius permet refermar l'homogeneïtat del sentit. En la falla de Bisbe Amigó-Conca dos semidones

amb els pits a l'aire ofereixen mel i un xuplò als homes que vencen en la lluita per la *telz*.

En altres ocasions, un mateix motiu significa coses diferents. Així, la nuesa de la democràcia violada pel sàtir o de la jove que festeja el milionari de les cuixes de granota, representen en la mateixa falla la innocència de l'una i la perversió de l'altra. Igualment nus apareixen en el monument de l'Antiga de Campanar un grup de xiquets valencians davant la paradeta regentada per una família que representa la Sevilla que acapara aquest any els recursos públics. En aquesta mateixa falla un altre acaparador és un descobridor que arrossega un gran recipient ple d'objectes d'or davant una família d'indis formada per un digne cap amb tapall que fa botifarra i una índia, púdica i completament nua, que porta un xiquet en braços. La seua nuesa al·ludeix a la luxúria del conqueridor, que representa clarament una altra variant de l'acaparador. Una altra representació culpable del tema és la nuesa amb què l'artista representa la deessa Fortuna, qui tempta el ciutadà corrent amb somnis de riquesa (monuments de Ciril Amorós-Comte de Salvatierra o Na Jordana) o la d'aquest mateix ciutadà púdicament cobert per un barril a l'eixida del bingo.

Que ningú no pense, no obstant això, que eixirà bé de la seua representació fallera: els nostres heroics llauradors estan adormits (plaça del Doctor Collado), a la lluna de València o representats per un bajoc Joan Lerma en molts altres monuments. El significat del llaurador és doble: representa el poble valencià i la seua forma de vida, però també la creativitat i l'esforç del poble, que poden simbolitzar artistes com ara Sorolla i Cervantes, o qualsevol ninot anònim en actitud més o menys quotidianes. La seua vida quasi olímpica és presentada en el monument de l'Antiga com la d'un alçador de pesos que sosté la família amb muller, àvia, innumbrables xiquets i fins el gos. La família apareix en la falla de Ciril Amorós-Fèlix Pizcueta fent equilibris sobre un búfal de discoteca, però també al voltant d'un vell del

qual espera heretar en la Mercé. La cobdícia i la luxúria no són monopoli de ningú i les falles la flagel·len allí on apareixen.

El moro de les mil i una nits representa els vicis d'alguns dels nostres rics, però també el somni de ciutadans anònims, tafaners, que ens n'anem de putes o creiem fermament en els jocs d'atzar. Aquesta clau dels somnis està ben ancorada en el llenguatge faller i, com no, en el discurs faller del 92. I, com tot en les falles, és una clau ambigua. Somnis de diners, que generen sexe i poder, les mil i una loteries, però també el somni verd salvador. Aquest és el lema i motiu de la falla de Na Jordana, representat per un mag que amb la seua vara fa sorgir de nou de la natura un eixam de menudes fades, innocents, desvergonyides, algunes completament nues, que representen la nostra esperança de regeneració, en oposició al somni de diners fàcils. Aquest últim, per sort per al nostre treball, ocupa tota la banda nord del monument, en què una dona grossa, desvergonyida i impúdica loteria primitiva, és la reina d'una escena en què es representen, amb no menys impudícia i desvergonyiment, la resta de jocs d'atzar o concursos televisius en oferta per al nostre malson de destrucció del medi.

Aquesta plasticitat dels elements expressius indica un llenguatge articulat. La nuesa, la grassor, la innocència o la perversió, els diners o la manca de recursos, són elements gramaticals amb què l'artista faller compon el seu discurs. Aquest ha sigut el principal descobriment del nostre estudi de les falles de l'any 1992: els significats de les falles s'articulen per mitjà d'un llenguatge propi. A partir d'ara, aquest treball pretén provar aquesta proposició intentant l'anàlisi gramatical dels rols sexuals, que va ser el començament de la nostra investigació.

2.-Els rols sexuals. Per a una teoria especial del llenguatge de les falles

La hipòtesi és que cada falla és una unitat àmplia de discurs, com un paràgraf, i cada escena és una frase en què el predicat verbal és l'acció que es representa en forma mixta per mitjà d'elements plàstics i glosses textuais. Les funcions nominals estan cobertes pels diferents ninots, i els fragments lèxics i gramaticals que constitueixen les diverses paraules consisteixen en elements del tipus que hem analitzat com a rols sexuals, d'edat o professió, caràcters físics o morals, i les seues descripcions corresponents subministrades pels textos presents en la falla. La descripció del llibret és un metallenguatge que duplica la intenció de sentit de l'artista.

Les falles són crítiques envers el món social i exercixen aquesta crítica des de la ironia i la sàtira. Des del punt de vista de la sociologia, duen a terme un control social -en la majoria d'ocasions negatiu- i sols incidentalment destaquen conductes positives per a la col·lectivitat, ací cabria l'excepció de la falla oficial de l'Ajuntament. La forma d'expressió predominant dels monuments és humorística, amb recursos constants a la paròdia. No cal buscar-hi una descripció neutra del món social i, per tant, tampoc una descripció ajustada dels diversos rols: la imatge que n'obtenim és una imatge deformada. Les falles descriuen del món allò que a l'artista li agradaria cremar i que els valencians cremem simbòlicament el 19 de març a la nit. Això pot servir per a entendre la nostra explicació dels papers masculins i femenins.

Des del punt de vista lingüístic i d'acord amb la hipòtesi exposada, ninots masculins i femenins són paraules del llenguatge faller i, en certa manera, la descripció que segueix s'assembla a la dels gèneres gramaticals. Els rols masculins que representen els ninots del 1992¹ tornen a ser els de llaurador (6 % dels ninots triats per a la caracterització), faller (5 %, aquestes dues caracteritzacions parlen d'un discurs en què la

valencianitat és particularment important), treballador (4,8 %) i milionari (4 %). Captaires, turistes, actors i personatges històrics arriben a un 3 % de les representacions. Colom, els descobridors i empresaris representen el 2 %. Músics, polítics, eclesiàstics o presidents passen de l'1 %. En menor proporció apareix qualsevol rol possible representat per homes: cuiners, romans, prostitutes, pirotècnics, serenos, botxins, pescadors, recaptadors d'hisenda, metges, barquers, samurais, professors, pallassos, àrbitres, bufons, ballarins, periodistes, pintors, caçadors, artistes, macarrons, estudiants, sogres, gendres, marits, guerrers, esportistes o atracadors.

La llista de papers femenins és menor, fins i tot relativament. En conseqüència, les dones estan molt més agrupades en determinats rols. Així, prostitutes (13 %), mestresses de casa (11 %), turistes (6 %), falleres i bruixes (5 %), infermera, llauradora, brodadora, bunyolera, secretària, treballadora, periodista, presidenta, milionària o pitonissa, són altres tants dels rols que apareixen ressenyats en la nostra enquesta.

Pel que fa a la descripció dels gèneres, el masculí té major presència en tots els àmbits importants, ja siga la política, l'economia, la representació de la valencianitat o altres. En aquest punt, s'ha d'assenyalar que en la falla de Convent de Jerusalem, molt espectacular aquell any i, ateses les cues de visitants, probablement la de major nombre d'espectadors, no hi havia més ninots femenins que la reina Isabel la Catòlica i la deessa Afrodita, entre unes quantes desenes de personatges masculins. El gènere femení és residual i dependent, si bé alguns del seus rols tenen tanta capacitat de representació com qualsevol masculí o més. És el cas de la fallera, que en la festa global és, sens dubte, la figura més important i en la falla conserva aquesta capacitat de representar la valencianitat amb avantatge respecte de la caracterització masculina, encara que amb menor incidència.

Figures com les de les milionàries, els polítics o els personatges històrics, els artistes i els actors, caracteritzen la majoria de vegades personatges coneguts gràcies als mitjans de comunicació. La resta de papers són impersonals i, en qualsevol cas, apareixen entre ninots que representen ciutadans anònims sorpresos en qualsevol escena del carrer.

Els ninots dels monuments representen també rols d'edat. S'ha de distingir entre ancians i xiquers (5 % els dos grups), que tenen una representació peculiar, i els personatges adults. En aquests últims, la representació de l'edat sol anar igualada a la forma física: els més joves acostumen a ser personatges en forma, musculosos els homes i atractives les dones. Els grans solen ser grassos, però també esporàdicament, amb indubtable intenció expressiva, escarransits, decandits. El ninot que actua és preferentment individual, els qui en pateixen l'actuació són també personatges individuals en alguns casos i en molts altres col·lectius, com ara el remat de ciutadans esquilats pel llavors ministre d'Economia Solchaga en la falla de la Mercé. Els personatges individuals representen moltes voltes papers genèrics que donen peu a generalitzacions. Amb molta freqüència apareixen caracteritzacions racials en els ninots, que són moros (4 %), però també gitanos, negres immigrants o no, japonesos (tecnològics, però també samurais), indígenes (aquell any, amb l'aniversari del descobriment d'Amèrica, molts indis americans, fins i tot amb caracteritzacions acurades, inques, azteques, però també yanomanos o jívaros), homes primitius i també guerrers clàssics, romans i cristians. En aquest tipus de representació no apareixen diferències de gènere, llevat dels negres immigrants, la dels japonesos tecnològics (el samurai amb freqüència apareix en grup familiar, com ara en la falla de Na Jordana) i els rols de guerrer, que són ninots masculins generalment.

Tant els rols professionals com els d'edat o familiars i els racials, semblen partícules lexicals en el llenguatge de les falles, és a dir, delimiten els noms concrets dins el

conjunt infinit potencialment d'allò de què les falles poden parlar. Com en qualsevol llenguatge, a més, aquests significats lèxics depenen de l'ús que se'n faça.

Utilitzant la tècnica de mesurar la recurrència de determinats caràcters físics dels ninots, tal com hem fet amb els rols, veiem que en el gènere masculí contem un 16 % tant de grassos com d'escarransits, i un 3 % són forçuts. Pel que fa al vestit, tenim un 10 % d'espellifats, un 7 % apareixen nus o quasi, un 4 % ben vestits i altre tant disfressats (aquests solen ser els polítics i les seues disfresses preferents són de pallassos i bufons, però també de guies o conductors: Felipe González condueix un bulldòzer en l'Antiga i un polític caracteritzat de faquir guia l'elefant del Pilar). Transvestits, uniformats o amb roba clerical passen de l'1 %.

Quant als ninots femenins, són grasses un 11 %, guapes, altre tant, estan embarassades un 3 % i el mateix percentatge apareix amb xiquets o bebés. Ancianes i xiquetes representen un 5 %, com els masculins. Pel que fa al vestit, apareixen nues un 11 % i un 17 % amb poca roba, un 14 % vesteixen de manera atractiva i un 5 % són elegants, únicament un 1 % són espellifades. Aquesta última llista de caràcters sembla que més que indicar una paraula l'adjectiva i té, per tant, una funció auxiliar dins el llenguatge que intentem descriure.

Igual passa amb la nostra llista de caràcters morals, que, d'altra banda, comparteixen les falles amb el discurs psicoanalític o les ajustades descripcions de Lévi-Strauss (1986, 175). El nexa és l'actitud d'avidesa, retenció, malbaratament o repressió dels diners, el sexe, l'autoritat i el comandament, les drogues, el coneixement o l'estatus. Els ninots que representen homes són acaparadors de recursos en un 8 % i n'estan totalment desproveïts en un 5 %; un 7 % acaparen el comandament i són sotmesos-submisos un 6 %; un 2 % estan espantats, un 8 % són coquets i un 7 % són reprimits, un 4 % estan calents i un 3 % són descaradament

provocatiu, un altre 3 % està críticament caracteritzat com a homosexual. Hi apareixen també agressius, bonassos, especuladors, orgullosos, ignorants, depressius, descontents, burletes, drogoaddictes, hurraxos, contents, vencedors, poderosos, gamberros, imprudents, temptadors, extravertits, aprofitats, conservadors i violents, segons les caracteritzacions dels meus alumnes.

De manera coherent amb els resultats exposats fins ara, els ninots femenins es polaritzen al voltant del sexe dels homes: són descaradament provocatives un 18 %, coquetes un 14 % i estan eixides/calentes un 8 %; un 6 % estan submises-sotmeses en front de sols un 1 % de manadores; són acaparadores de recursos un 6 % i un 3 % són dilapidadores, i en el mateix percentatge estan desproveïdes de recursos. Fora d'això, són elegants, divertides, modernes, ingènues, malvades, burletes, distretes, hurraxes o reprimides, en percentatges al voltant de l'1 %. També representen el treball ben fet, si bé en els seus papers secundaris (brodadores, però que representen l'artesania tradicional valenciana; bunyoleres, però que fan uns bunyols amb què els turistes se'n llepen els dits). En aquest sentit, són la contrapart de les representacions del poble a què féiem referència a través de la representació de Sorolla o Cervantes, o els llauradors o pirotècnics valencians que simbolitzen el nostre saber fer.

Aquestes qualitats morals constitueixen un segon tipus d'adjectivació, que també és susceptible de substantivar-se. La representació d'aquestes característiques substantivades es fa per mitjà de personatges no humans: sàtires, déus, dimonis, animals o fades, vehiculen significats com ara el poder, l'especulació o la vanitat, amb molta freqüència al cim de la falla. Aquests personatges no humans representen un 30 % del total dels ninots en xifres constants, tant l'any 1991 com el 1992. Això dóna idea tant de la seua importància expressiva com de la complexitat de significat que contenen els monuments.

Tornant a la descripció dels rols sexuals, les falles fan servir un discurs ajustat a allò que descriuen, que és el món de la vida pública. En conseqüència, també fan desaparèixer, igual que els manuals d'economia, les dues terceres parts de les dones. I quan aquestes hi apareixen ho fan com a objecte de consum sexual masculí (32 % de descarades-coquetes enfront de sols un 8 % de calentes), de dominació (també aproximadament en aquesta proporció de quatre a una entre submises i manadores) o d'acaparament de recursos. La discriminació és doble: d'una banda, les dones hi apareixen menys; d'altra, quan ho fan, és en papers supeditats (una volta de cada quatre) als masculins. Això no obstant, quan hi apareixen en papers dominants estan marcades pels mateixos atributs que els homes: així, les figures de senyores de les revistes del cor, de xiques calentes que van a la platja a lligar o de prostitutes dominants, constitueixen escenes (proposicions falleres en la nostra anàlisi) en què els matisos satírics expressen continguts semblants a les frases compostes per paraules masculines. De la mateixa manera, els ninots femenins poden vehicular els mateixos continguts positius que els dels homes: dignitat, innocència i saber fer, tal com veiem en les descripcions contingudes en aquest treball. L'òptica, tanmateix, és la del món que es desitja cremar i aquest és un món sexista i masclista. Els ninots femenins exuberants poden induir a pensar que les falles són monuments pornogràfics, però aquesta és una visió superficial. El sexisme, els vicis humans, apareixen en les falles per a ser cremats, finalitat que s'acompleix inexorablement.

Queda un últim nivell lingüístic per descriure: el dels fonemes. Si duguérem fins al final la nostra analogia entre les falles i el llenguatge articulat, hauríem de trobar-hi elements mínims sense significat per si mateixos, però amb transcendència significativa quan apareixen combinats amb altres elements semblants. En les falles, aquest nivell l'ocupen elements plàstics com alguns dels descrits fins ara: la nuesa o el vestit en les

diverses modalitats, gestos, postures corporals o expressions facials. Compondre una gramàtica completa de les falles escapa a les possibilitats d'aquest treball. Per donar validesa a la nostra hipòtesi n'hi ha prou amb mostrar que aquests elements existeixen i que l'aplicació de la nostra teoria descobreix en les falles nous significats científics. Els següents paràgrafs d'aquest treball mostraran el primer punt, mentre que el segon es desenvolupa en els següents capítols.

He seleccionat per a aquest nivell algunes escenes en què s'expressen les actituds culturals bàsiques d'avidesa, retenció, incapacitat de retenir o ingerir, i la innocència respecte de determinats valors culturals, sobretot el sexe i els diners. Ara bé, s'ha de tenir en compte que, com que tot es pot comprar i vendre, sexe i diners són en el món, i també en les falles, coses intercanviables.

Hi ha prou amb un tern complet, una bona panxa i una expressió de satisfacció per a representar un home ric, com el ninot que hem triat de la falla de Literat Azorín-M. R. Troil, de Benetússer. El moro del Port de Silla afegeix a aquests atributs el fet d'estar al mig del seu harem fotent mà dissimuladament a la xica que té més prop. És allò que anomenem *simbologia de les mil i una nits*. Hi ha un segon ordre de significats que fa que els valencians ens sentim perfectament representats pels moros. En les festes de moros i cristians, la disfressa de moro és, de bon tros, la que més coses representa. Tots sabem que aquestes disfresses són increïblement belles, riques (de seda natural) i caríssimes, de manera que en les desfilades els participants expressen també el seu èxit econòmic. Les falles exploten aquest doble matís de sentit. Així, en la de Sant Antoni de Cullera, trobem aquests versos que acompanyen els ninots:

Son festes d'amistad
les de moros i cristians
i ells ens donen per el sac
tant ara com abans.

Llegenda que tradueix aquesta ambigüitat, present també en la falla del Doctor Collado, per exemple.

L'ús generós i productiu dels diners estava l'any 1992 representat, sobretot, per Lluís de Santàngel, el banquer valencià que va finançar el viatge de Colom, i hem pres la seua representació del monument de l'Antiga de Campanar, on apareix obrint l'aixeta dels diners. Les analogies i diferències amb altres representacions gràfiques de la figura del ric acaparador, abans descrites, il·lustren les nostres tesis. Els diferents contextos socials són denotats per elements expressius senzills i clarament identificables amb els quals es construeix el sentit de l'escena fallera, que connota distintes situacions de la vida social sobre les quals discorre el missatge concret de l'artista.

Alguns d'aquests elements estan clarament identificats pel seu ús tradicional en el llenguatge. Per exemple, la clòtxina o la figa tenen sempre una simbologia de sexualitat desmesurada. Així ocorre amb la guapa xicota de Lluís Oliag-Mariola-Granada, en la qual el maquillatge o la postura de les cames mostren també el seu desenfrenament sexual. El lema d'aquesta falla és *Bufes de pato* i sota aquesta advocació hi ha tant les promeses electorals dels partits polítics, representats pels ànecs que coronen el monument, com la que suposa l'atractiu de la xica. El matís artístic és que, en aquest cas, la clòtxina és fins i tot púdica. El resultat pot ser la mort, representada en una escena inferior de la mateixa falla per la serp de la sida, cavalcada per una altra xica guapa i nua. De manera menys redundent, del monument d'Artur Mas de Benifaió hem pres la imatge d'un altre ninot femení, que, amb la figa a la mà, representa el mateix desenfrenament sexual més discretament i que, sense la mateixa figa, podria vehicular qualsevol altre significat. En aquesta mateixa imatge veiem el poble quan, superat per la vida, ofega les penes amb l'alcohol.

La sexualitat activa femenina pot expressar-se també de manera menys crítica. Així, de la falla del Bressol del Moble de Sedaví extraïem els textos que acompanyen l'escena de la platja en què una xica que pren el sol veu passar tres banyistes masculins:

Com la troba tan bonica
com un hobo estám mirant
i com totes: una chica que
d'estiu va enamorant.
Com te canya de peixcar
pasta bona i molta ser,
si un bon mascle sol passar
sap com tirar-li l'hamet.

En aquest tipus d'escenes, a voltes és l'home el qui es converteix en objecte sexual i així ho representa la seua nuesa, generalment sempre un punt més púdica que no la de les xiques, ja que si se li llevara el tapall no es podria obviar la representació dels genitals masculins. L'escena més recurrent és la de Tarzan i Jane, generalment una turista el volum de la qual expressa el mateix que la panxa grossa dels homes ben tractats per la vida. Així ho trobem en la falla de Na Jordana del 91 o en els versos següents: "I es hui la por al sida tan gran/qu'els preservatius ja els gasta Tarzan", que tornen a introduir-nos en la temàtica del sexe i la mort com a part d'una crítica a la sexualitat desmesurada menys feroç que altres crítiques falleres. Es diria que la sexualitat activa femenina tampoc no se salva, però al faller li fa gràcia. Un altre cas el tenim en el monument de la Gran Via de l'Est de Bétera, on de nou és l'home el qui s'hi exhibeix com a objecte sexual davant la xica.

Aquests exemples completen la gamma de contextos i significats en què la nuesa o el vestit són elements expressius que troben el seu sentit concret en relació amb altres també presents. La nuesa representa la innocència de déus, nimfes, xiquets o algunes persones nues (Neptú i les sirenes en el Pilar o els xiquets en l'Antiga), però també poden expressar igualment la perversió. En el següent exemple de la falla del Centre de

Manises, la parella de joves nus es dedica als seus jocs al parc, d'acord amb l'explicació, i la seua nuesa recorda l'ambigua d'Adam i Eva (el Pilar), també una representació fallera clàssica. Tant el xic de la parella com l'ancià xafarder que els espia s'agafen els genitals. El xic, que se'ls tapa en actitud defensiva, se'l critica perquè es reprimeix quan no ha de fer-ho (com Adam) i l'ancià, perquè es masturba quan no toca. Culpabilitat o innocència no depenen del vestit o dels gestos, sinó de la seua oportunitat i adequació, de manera que recorden el càntic de les bones maneres de les *Mitològiques* de Lévi-Strauss. Tota representació és purament lingüística.

Fins ací hem tractat el tema dels acaparadors masculins de diners i sexe. La contrafigura femenina és la prostituta, la qual generalment mana en la relació (el Port de Silla), o simplement la dona del carrer, com en l'exemple del monument de la Unió de Ribarroja de Túria:

Ella aguanta del marit
tot lo que pot i un poc més
si no li falten dinés
i que... complisca en el llit.

El discurs faller és un discurs altament moral. La seua crítica es refereix a les nostres actituds culturals bàsiques d'obertura o entossudiment als diferents estímuls de la vida social i en els contextos més o menys adequats. Això requerirà tractament diferenciat en el capítol següent. Per ara, n'hi ha prou amb establir que els diversos elements del llenguatge faller s'articulen per mitjà de fragments mínims amb transcendència significativa. Aquest sentit concret naix de les seues relacions amb altres elements presents a través d'un codi significatiu estudiable com un sistema fonètic. Fora d'això, tots els elements que apareixen en les falles s'inscriuen en el paradigma més ampli del conjunt dels nostres significats culturals. Les falles són simplement un mitjà concret mot més reduït i accessible a la investigació.

3.-La funció de sentit

Quin sentit té que els valencians, en una tradició que es remunta a un parell de segles, hagen construït un llenguatge per a ironitzar sobre el món en un exercici concret anual d'ironia que acaba amb la crema del mateix discurs faller? Per què el llenguatge construït no es limita a tractar els temes quotidians i emmarca el món del carrer en un context més ampli en què els homes es transformen en animals, la regeneració és un somni en la ment d'un mag, els genis del conte meravellós interaccionen amb els déus de l'Olimp, o els àngels, caiguts o no, de la teogonia cristiana continuen donant a Eva la fruita de l'arbre del bé i del mal o empunyant la trompeta de l'Apocalipsi?

Aquests interrogants, units als sorprenents resultats de les anàlisis inicials del nostre material, ens han decidit a buscar una tècnica d'anàlisi de contingut més elaborada. Ja vam dir que per la seua idoneïtat la tècnica escollida és la de les *Mitologies* de Lévi-Strauss. Així, en *La alfarera celosa*, argumenta sobre la tècnica d'anàlisi de Freud:

"[...] pero procediendo así ha cometido dos errores. El primero es haber querido descifrar los mitos por medio de un código único y exclusivo, mientras que por su naturaleza el mito utiliza siempre varios códigos de cuya superposición se deducen reglas de traductibilidad."

LÉVI-STRAUSS (1986, 168)

El segon dels interrogants que encapçala aquesta part del treball és una font d'homogeneïtat entre el material de les falles i el dels mites: també les falles, com hem vist, articulen diversos codis. Hi ha encara més raons argumentals que homogeneïtzen el material de les falles amb el dels mites. Així:

"Todo mito plantea un problema y lo trata mostrando que es análogo a otros problemas; o bien el mito trata simultáneamente varios problemas

mostrando que son análogos entre sí. A este juego de espejos, imágenes que se devuelven unas a otras, jamás corresponde un objeto real. [...] Una solución que no es única de un problema particular tranquiliza la inquietud intelectual y, llegado el caso, la angustia existencial, puesto que una anomalía, una contradicción o un escándalo son presentados como la manifestación de una estructura de orden mucho más aparente en otros aspectos de lo real que, sin embargo, no chocan con el pensamiento o el sentimiento en el mismo grado."

LÉVI-STRAUSS (1986, 157)

També l'argument de les falles presenta o homogeneïtza una sèrie de nivells heterogenis d'exposició d'un problema. També la solució s'obté per mitjà d'un discurs que introdueix els problemes quotidians en un joc de relacions lògiques que intercalen codis fantàstics, onírics, mitològics i èpics, tots en un marc humorístic, de manera que s'obté la pacificació per la rialla.

Queden les diferències: en el sistema descrit per Lévi-Strauss, la construcció social de la realitat es fonamenta en l'explicació mítica. Les falles poden ser descrites com a festa. Per tant, són el residu del component ritual de la descripció mítica que ja no explica el món (el món l'expliquem en la universitat). No obstant això, que en el nivell del sentiment, del pensament, significants mínims de codis menors poden tenir tant abast com estructures d'ordre molt més aparents per a simbolitzar alguns problemes, i això tal volta explique el fet incontrovertible que la falles continuen vehiculant moltes sentits dels que Lévi-Strauss troba expressats en les mitologies que estudia, particularment en l'ordre protomoral. És sobre això que Lévi-Strauss ha portat a col·lació la interpretació dels mites que solia fer Freud i amb motiu de trobar en el seu material sobre la terrisseria referències a l'analitat, l'oralitat o la sexualitat, amb el tractament que m'he permès anomenar protomoral perquè valora la mesura i la

desmesura, les posicions d'obertura o d'entossudiment... Doncs bé, aquest és el material que hem trobat en les falles.

L'última diferència entre el discurs mític i el de les falles es refereix a la destinació final. El mite és pensament i sentiment per a ser memoritzat i transmés, la falla és pensament i sentiment per a ser cremat. Aquesta és l'explicació que es trasllueix del mateix títol de l'obra de Joan Fuster *Combustible per a falles*. Aquesta pacificació de les contradiccions cultural per la rialla, fet que en sociologia no és estrany, una forma artística del control social, es consuma reduint a cendres a les 12 de la nit del 19 de març les mateixes frases materials que transportaven el significat crític. El matí del 20 de març a València és un matí de silenci. Tal volta, la pacificació de les contradiccions culturals per la festa de les Falles es reflecteix en el silenci intern dels valencians el dia 20 al matí.

Queda per justificar des del punt de vista tècnic l'aplicació del complex mètode de Lévi-Strauss (1964) una volta ja està tot el relat construït al fil de les seues precisions.⁵ També queda referir-nos a l'últim i misteriós element de la festa: el foc. S'ha de recordar que allò que afegeix el segle XX al nostre coneixement del foc com a símbol cultural es troba necessàriament en els estudis de Lévi-

Strauss sobre la mitologia americana, que expressaven com la cultura es defineix com a separada i no separada de la natura, i aquest simbolisme s'expressa en elements ignis: el foc furtat als déus, que és el foc per a cuinar, la mateixa cuina com a civilització. I, a més, aquesta estructura lògica senzilla dóna origen a categories complexes sobre desenvolupaments del tipus transformat / no transformat, per la cultura / la natura, i dóna lloc a transposicions del tipus cru / cuit / fumat / podrit / verinós...

Ja en els vuitanta, torna Lévi-Strauss sobre el tema en el que és el nostre llibre de referència en aquest treball, amb la precisió sobre un segon foc cultural que no cou l'aliment sinó el continent de l'aliment i és, per tant, un foc directament tecnològic (1986, 160). Aquest estudi ha seguit una direcció tangent a fi d'estudiar el foc de la festa. El propòsit és que aquest treball contribuïska a omplir aquesta matriu. ■

NOTES

1. Sobre això, podem construir un quadre comparatiu de percentatges d'homes i dones en la població laboral i en els ninots de les falles, afegint-hi per a aquestes el percentatge de ninots humans sobre el total de ninots. En numerem les diverses fonts, que s'expliquen després.

	①	②	③	④	⑤	⑥	⑦
% de ninots humans sobre el total	-		71	68		87	72
% d'homes sobre humans	69	70	62	66	60	72	65
% de dones sobre humans	31	30	38	34	40	28	35

① correspon al percentatge de la població laboral i valenciana segons l'anuari de referència.

② és el recompte del total de ninots en l'Exposició del Ninot del 1991.

③ és el recompte de percentatges de ninots sobre el total de la nostra mostra de les falles del 91 (56 falles).

④ correspon al total dels ninots de les falles de Carcaixent del 91 (9 falles).

- ⑤ és el nombre de personatges de les falles de Xàtiva del 91.
 ⑥ és el total de l'Exposició del Ninot del 1992.
 ⑦ correspon al recompte que hem fet d'una part de la nostra mostra total del 92 (9,3 falles) en sessions de Phillips 66 com a exercici pràctic al llarg del curs. En aquestes sessions hem comptat 37 de les 99 falles de la nostra mostra i els percentatges corresponen a aquest conjunt.

2. Remetem al lector a la bibliografia de Lévi-Strauss i al contingut del capítol final d'aquest treball.

3. Ja hem indicat en la nota 1 que el resultat del recompte de la nostra mostra del 92 dona, com a resultats provisionals, uns percentatges de ninots no humans del 28 % sobre el total, i un 35 % de personatges femenins sobre el total d'humans.

4. Diu sobre això Lévi-Strauss: Pero, por encima del deseo, noción confusa si la hay, se sitúa el apetito o la necesidad; y la necesidad universal que actúa en el trabajo del sueño, contrariamente a lo que Freud ha parecido creer a veces es la de someter dos términos surgidos en el desorden a una disciplina gramatical.

5. Un bon resum d'allò que es pretén està en aquesta cita:

Considerée a l'état brut, toute chaîne syntagmatique doit être tenue pour privée de sens; soit qu'aucune, signification n'apparaisse du prime abord, soit que l'on croit percevoir un sens, mais alors sans savoir si c'est le bon. Pour surmonter cette difficulté il n'existe que deux procédés. L'un consiste à découper la chaîne syntagmatique en segments superposables, dont on démontrera qu'ils constituent autant de variations sur un même thème. L'autre procédé complémentaire du précédent consiste à superposer une chaîne syntagmatique prise dans sa totalité, autrement dite, un mythe entier, à d'autres mythes ou segments de mythes.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- LÉVI-STRAUSS, C. (1964). *Le cru et le cuit*, París, Plon, 1964. [N'hi ha un traducció al castellà editada pel Fondo de Cultura Económica]
 LÉVI-STRAUSS, C. (1972). *De la miel a las cenizas*, Mèxic, Fondo de Cultura Económica.
 LÉVI-STRAUSS, C. (1986). *La alfarera celosa*, Barcelona-Buenos Aires-Mèxic, Paidós.

PÉREZ DE GUZMÁN, T. (1990). "Situación actual de la fiesta", dins *Historia de las Fallas*, València, Levante-EMV.

ALTRES LLIBRES CONSULTATS

- ALCAÑIZ CHANZÀ, J., "Notes sobre la pirotecnia valenciana", dins *Historia de las Fallas*, València, Levante-EMV, 1990.
 - "Las Fallas de la democracia", dins *Historia de las Fallas*, València, Levante-EMV, 1990.
 ARIÑO, A., "Los ritos del fuego", dins *Historia de las Fallas*, València, Levante-EMV, 1990.
 - "El origen de las Fallas" dins *Historia de las Fallas*, València, Levante-EMV, 1990.
 - "La falla eròtica", dins *Historia de las Fallas*, València, Levante-EMV, 1990.
 - "La represión de la fiesta popular", dins *Historia de las Fallas*, València, Levante-EMV, 1990.
 - "La falla política", dins *Historia de las Fallas*, València, Levante-EMV, 1990.
 - "La falla artística", dins *Historia de las Fallas*, València, Levante-EMV, 1990.
 - "La falla turística", dins *Historia de las Fallas*, València, Levante-EMV, 1990.
 BLASCO, R., "La escuela satírica valenciana", dins *Historia de las Fallas*, València, Levante-EMV, 1990.
 - "La cremá olvidada. Las Fallas de la Guerra Civil", *Tiempo de Historia*, 41, abril, 1978.
 CHEVALIER, Jean-GHEERBRANT, A., *Diccionario de los símbolos*, Barcelona, Herder, 1991.
 CUCÓ, J., "El entramado asociativo de las Fallas", dins *Historia de las Fallas*, València, Levante-EMV, 1990.
 FUSTER, J., *Combustible per a falles*, Alzira, Bromera, 1992.
 HERNÁNDEZ MARTÍ, G. M., "Las fallas de la postguerra", dins *Historia de las Fallas*, València, Levante-EMV, 1990.
 - "Las fallas del desarrollo", dins *Historia de las Fallas*, València, Levante-EMV, 1990.
 - "La literatura contemporánea", dins *Historia de las Fallas*, València, Levante-EMV, 1990.
 - "Fiestas y sociedad en la Valencia de la postguerra. Las fallas de Valencia 1939-1952", *Estudis d'Història Contemporània del País Valencià*, 9, 1990.
Historia de las Fallas, València, Levante-EMV, 1990.
 PÉREZ PUCHE, F.-LLADRÓ, V., *Fallas en su tinta. 1939-1975*, València, Prometeo, 1978.

PIKE, K. L., *Language in relation to a unified theory of the structure of human behavior*, Mouton, The Hague, 1971.

SANMARTÍN, R., "El arte de la crítica y el rito del fuego", dins *Historia de las Fallas*, Valencia, Levante-EMV, 1990.

TORNOS, A., "Semiología religiosa de la canción española. Un estudio de cultura popular". [Tesina presentada en la Universitat Complutense de Madrid, 1979, inèdita]